

การเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีศึกษา ปัญหาที่ดินรอส.

อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

Civil Politics of the Land ownership : A case study of the land PVC.

Amphur Khao Kho, Phetchabun Province.

วุฒิพงษ์ บัวชัย¹ สุชาติ ศรียารัตน์² ประภาส ปันตบแต่ง³ และ จุมพล หนีมพานิช⁴

Wutthiphong Buachoi¹

¹อาจารย์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

²อาจารย์ที่ปรึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³รองศาสตราจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴รองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยรังสิต

*E-mail : Wutthiphong_b@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เขียนจากส่วนหนึ่งของคณาภิธานเรื่อง “รูปแบบการเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกิน” ซึ่งได้วิเคราะห์จากรูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีศึกษา ปัญหาที่ดินรอส. อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่ไม่ประสบความสำเร็จหรือยืดเยื้อยาวนาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประเภทกรณีศึกษา ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ตัวแทนแกนนำชาวบ้าน ตัวแทนหน่วยงานของรัฐที่เป็นคู่กรณี ตัวแทน NGO และตัวแทนกบร. เครื่องมือการวิจัยคือ นักวิจัย แบบสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา การวิเคราะห์เชิงอุปนัย การวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการวิเคราะห์แบบเชื่อมโยง

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่รอส.มีวิธีการร้องทุกข์ของชาวบ้านโดยการรวมตัวกันปรึกษาหารือในหมู่บ้านและทำหนังสือร้องเรียนถึงนายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัด การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐชาวบ้านด้วยการคอยสอบถามจากแกนนำหลัก การประท้วงอำนาจรัฐชาวบ้านได้ปิดถนนประท้วงไม่ให้ทหารเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจลงมาจากเขาค้อแล้ว การร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติของชาวบ้านรอส.มีสภาองค์กรชุมชนตำบลช่วยเหลือ มีการอารยะขัดขืนต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐและกฎหมายของรัฐ การสานเสวนามีบุคคลสำคัญที่เป็นแกนนำหลักประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายจนเกิดการจับพิกัด GPS เพื่อการรังวัดที่ดินร่วมกัน มีการสนับสนุนจากกลุ่มผลประโยชน์มีสื่อท้องถิ่นคอยทำข่าวที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน ส่วนทีวีช่อง 3,7 และ itv จะเผยแพร่ข่าวที่เป็นประโยชน์ต่อรัฐ ความสามารถในการเจรจาต่อรองพบว่าบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ สถานะ อำนาจ และทรัพยากรมีอิทธิพลอย่างมากต่อแกนนำชาวบ้าน

คำสำคัญ : การเมืองภาคประชาชน การเมืองภาคพลเมือง ที่ดินทำกิน

Abstract

This article is an excerpt from the dissertation entitled ‘Civil Politics of Land Ownership Model’ as analyzed from the model of Civil Politics of Land Ownership: A case study of land and People Volunteer for Combat (PVC) in Amphur Khao Kho, Phetchabun Province. This is a qualitative research. Key informants are the main leaders of villager, opponents, NGOs, and land problem-solving boards. Instruments were the researcher and an *interview guide*, data was collected through document analysis, in-depth interviews and focus group discussions. The data was analyzed through content analysis, inductive analysis, descriptive analysis and linked analysis.

Research shows that: at a villagers’ appeal, the PVC will unite and consult and petition the sheriff and provincial governor. However, the matter fades away. When inspecting the governmental power, the PVC interrogate the main leaders. When protesting, the PVC closes the street for a protest, preventing soldiers, foresters and policemen from descending Laokee mountain. For critical cooperation, the PVC get help from the community organization council. People from both areas resist during civil disobedience. For the deliberation, key informants cooperate so that the GPS is found. Regarding support from media, cases involving politicians, pressured groups, interest groups, and key informants get attention from the media. For factors affecting success in negotiation; personality, wisdom, power and resources highly influence main leaders. For applying the model to real practice, the PVC unite to affect GPS.

Keywords : Civil Politics, the land ownership

1. บทนำ

การเมืองภาคประชาชน (Civil Politics) เป็นการเมืองที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจ การปกครองในระบบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเองในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิ การพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ได้ใช้อำนาจในการกระทำการผ่านระบบของตัวแทนหรือผู้แทน (Indirect Democracy) ในขณะที่ยังมีระบบตัวแทนหรือผู้แทนเป็นกลไกหลักของการปกครองระบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ซึ่งในระบบการปกครองระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ประชาชนเป็นผู้มอบอำนาจการปกครองของตนเองให้บุคคลเหล่านั้นไปใช้อำนาจแทนตนในสภา“เป็นรูปแบบการปกครองที่ตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าอำนาจอธิปไตยของปวงชนถูกใช้โดยตัวแทนประชาชน ตัวแทน/ผู้แทน คือ ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ภายใต้ความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ของประชาชนผู้เลือกตั้ง ซึ่งอำนาจอธิปไตยถูกใช้โดยตัวแทนซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยประชาชนผ่านวาระการเลือกตั้งหนึ่งๆ” (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2551, หน้า 3) การเมืองภาคประชาชนจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ตัวแทนของประชาชน ในระบบการปกครองระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือผู้แทนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึง (Non-Access) ปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ รวมถึง “การเมืองภาคประชาชนเริ่มต้นเมื่อประชาชนแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของพวกเขา เมื่อพวกเขา “เป็นเจ้าของ” ปัญหาของพวกเขาเอง” (Mathews, David.1999, p. 137) เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีของตนเองในชุมชน ในสังคมและประเทศชาติทั้งนี้ การเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองเริ่มเคลื่อนไหวในประเทศตะวันตกมาตั้งแต่กลาง

คริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยนักสังคมศาสตร์ คือ ชาร์ล ทิลลี (Charles Tilly) ที่ได้ศึกษาขบวนการการเมืองเกือบทั่วโลก และได้ตีกรอบความคิดเรื่องขบวนการทางสังคมให้แคบลง โดยให้เหตุผลว่าขบวนการทางสังคมมีสาระบางประการร่วมกับรูปแบบของความเห็นโต้แย้งทางการเมือง เช่น เรื่องรัฐประหาร การหาเสียงเลือกตั้ง การหยุดงานประท้วง การปฏิวัติ และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง (“ขบวนการการเมืองภาคพลเมือง: ความวุ่นวายของเสรีประชาธิปไตย,” 2552)

สำหรับประเทศไทย ก็ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน ดังจะพบในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 (4) ระบุว่า ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ และ (5) ระบุว่าส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข...(สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551, หน้า 63) โดยมีกฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชนออกมา 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, 2551) เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทย

ทั้งนี้ สาเหตุของการเกิด “การเมืองภาคประชาชน” (Mathews, David, 1999, pp.136-137; เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553, หน้า 92-95) รวมทั้งการสังเคราะห์ของผู้วิจัย พบว่า การเมืองภาคประชาชนมีสาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคประชาชนซึ่งทำให้ประชาชนหลายหลายพื้นที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของตน สาเหตุมาจากการเข้าไม่ถึง (Inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุนโดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนที่เสียเปรียบ สาเหตุจากความจำเป็นทางการเมือง (Political Necessity) ของกลุ่มชนในระดับรากหญ้าที่ต้องการรักษาสีทธิหรือผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนเองเอาไว้ และสาเหตุจากความไม่พอเพียง (Inadequacy) ของระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน นอกจากนี้สาเหตุของการเกิดการเมืองภาคประชาชนยังพบว่า การเมืองภาคประชาชนเกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติในบทบาทหน้าที่ของตัวแทนหรือผู้แทนประชาชนไม่สมบูรณ์หรือบกพร่องในหน้าที่ของผู้แทนประชาชนที่ควรกระทำภายใต้ระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Indirect Democracy) ทั้งนี้ ผู้แทนหรือตัวแทนประชาชนควรตระหนักและตั้งใจปกป้องสิทธิ รักษาสิทธิ เป็นหูเป็นตา เป็นมือเป็นเท้าให้กับประชาชนในพื้นที่ของตน ในฐานะที่พวกเขาได้มอบอำนาจให้ตนไปใช้อำนาจแทน แต่กลับปฏิบัติตนตามที่เสกสรร ประเสริฐกุล และ David Mathews กล่าวไว้ตามเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น

จากลำดับเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553 หน้า 257-348) ผู้วิจัยพบว่า การเมืองภาคประชาชนมีแผ่หรือปรากฏอยู่หลากหลายประเภทหรือหลากหลายด้าน คือ ด้านที่ดินทำกิน ด้านสิทธิมนุษยชน ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมฯ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำวิจัยเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชนด้านที่ดินทำกิน ซึ่งการเมืองภาคประชาชนด้านที่ดินทำกิน เกิดจากการที่ประชาชนประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินและได้ลุกขึ้นปกป้องสิทธิ เรียกร้องสิทธิ หรือพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนเกี่ยวกับที่ดินทำกินเอาไว้ จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ประกอบการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกิน ส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่ภาครัฐประกาศพื้นที่ของรัฐทับซ้อนที่ดินทำกินของประชาชนที่ทำมาหากินในพื้นที่นั้นๆ อยู่ก่อนแล้ว แต่ภาครัฐมาประกาศพื้นที่ของรัฐทับที่ดินทำกินของประชาชนอีกครั้ง จึงก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประชาชนเจ้าของที่ดินทำกินอยู่ก่อนกับหน่วยงานภาครัฐขึ้นหลายๆ พื้นที่ทั่วประเทศ

หน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกาศพื้นที่ทับซ้อนที่ดินทำกินของประชาชนส่วนใหญ่ คือ เขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และเขตพื้นที่กรมป่าไม้ (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2553, จิตติมา ผลเสวก.2553, พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์.2556, องค์การบริหารส่วนตำบลปากช่อง. 2555, นริศร ทองธิราช.2550) เป็นกรณีปัญหาที่ดินทำกินกับประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้การเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกินยังพบว่า การเกิดการเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกินเกิดจากการที่ประชาชนประสบปัญหาไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน ในขณะที่ตำบลอื่นๆ รอบข้างมีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน(ผู้นำเครือข่ายภาคพลเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์. 2555, คณะทำงานติดตามการแก้ไขปัญหาที่ดินตำบลเข็กน้อย.2553, องค์การบริหารส่วนตำบลเขาค้อ. ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2555, จาก<http://www.khaokho.go.th/system/showdata.asp?TID=531>, องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแม่นา, ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2555, จากhttp://www.nongmaena.go.th/uploads/file/project_nongmaena_53-55.pdf, กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ค้นวันที่ 16 สิงหาคม 2555 จาก <http://www.dopa.go.th/index12aug.html>.) รวมทั้ง ในบางพื้นที่การเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกินเกิดจากการที่ประชาชนเสียเปรียบจากการเช่าที่ดินทำนาแพงกว่าที่เคยเช่าอยู่ (ประภาส ปันตบแต่ง, 2556) จึงเกิดการเมืองภาคประชาชนขึ้น เพื่อปกป้องสิทธิ เรียกร้องสิทธิ หรือพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนเกี่ยวกับที่ดินทำกินเอาไว้

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่อยู่ในพื้นที่วิกฤตรุนแรงอันดับหนึ่งของประเทศในการบุกรุกป่า/บุกรุกที่ดินของรัฐเพื่อใช้ที่ดินทำกิน (กอ.รมน. และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2557) ซึ่งพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกินหลากหลายกรณีมากและประชาชนเจ้าของสิทธิในที่ดินทำกิน ได้ต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิ เรียกร้องสิทธิหรือพิทักษ์สิทธิในที่ดินทำกินของตนในภาพของการเมืองภาคประชาชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จากการประชุมสมัชชาประชาธิปไตยชุมชน จังหวัดเพชรบูรณ์ ณ ห้องประชุมหมื่นจง มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2555 โดยสภาพพัฒนาการเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีตัวแทนองค์กรชุมชนตาม พรบ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ทุกองค์กรของจังหวัดเพชรบูรณ์เข้าร่วมประชุม พบว่า ปัญหาใหญ่และเป็นปัญหาสำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ คือ ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินของชาวบ้าน (ผู้นำเครือข่ายภาคพลเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์, 2555, หน้า 1) จากปรากฏการณ์ปัญหาที่ดินทำกินดังกล่าวผู้วิจัยต้องการหาคำตอบว่าการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินเป็นอย่างไร ซึ่งค้นพบแล้วจากการวิจัยครั้งนี้จึงได้เขียนบทความวิจัยเรื่อง“การเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีศึกษา ปัญหาที่ดินรอส. อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์” ขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่ไม่ประสบความสำเร็จหรือยืดเยื้อยาวนาน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทกรณีศึกษา (Case study) ผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key informants) คือ ตัวแทนของแกนนำชาวบ้านผู้ประสบปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่วิจัย ตัวแทนหน่วยงานของรัฐที่เป็นคู่กรณีกับชาวบ้านในพื้นที่วิจัย ตัวแทน NGO ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่การวิจัย และตัวแทน กบร.ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่การวิจัย เครื่องมือการวิจัยคือ นักวิจัย แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามเครื่องมือที่

ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ ถ้าเครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ เอกสาร ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และถ้าเครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ ตัวผู้วิจัย และแบบสัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview)การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Inductive Analysis) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และการวิเคราะห์แบบเชื่อมโยง (Linked Analysis)

4. ผลการวิจัย

การวิเคราะห์การเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีศึกษา ที่ดินรอส. อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีดังนี้

1. วิธีการร้องทุกข์ พบว่า ชาวบ้านรอส.และผู้ประกอบการในพื้นที่ รอส. ได้เริ่มต้นทำการร้องทุกข์ด้วยการรวมตัวกันพูดคุย ปรึกษาหารือเพื่อหาทางแก้ไขร่วมกันในหมู่บ้านเช่นกันขั้นตอนต่อนั้น คือ ชาวบ้านได้ทำหนังสือร้องทุกข์ไปถึงนายอำเภอเขาค้อ และผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2534 และเรื่องได้เงียบหายไปจนกระทั่งปี พ.ศ. 2555 ได้มีสภาองค์กรชุมชนตำบลเข้ามาช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาที่ดินรอส.โดยได้มีการจับพิกัดด้วยระบบ GPS เพื่อทำการรังวัดที่ดินในพื้นที่รอส. ทุกแปลง เพื่อเป็นฐานข้อมูลปัจจุบันมาประกอบการร้องทุกข์ในครั้งล่าสุด เมื่อปีพ.ศ. 2558 และปัจจุบันอยู่ในขั้นของการรอการรับมอบคืนที่ดินของกรมป่าไม้จากกองทัพอากาศที่ 3 จึงจะนำไปสู่การขอใช้ที่ดินทำกินในพื้นที่รอส. เป็นขั้นตอนต่อไป ทั้งนี้การต่อสู้ของชาวบ้านรอส.และผู้ประกอบการในพื้นที่ รอส.และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ใช้เวลามาแล้วร่วม 25 ปี

2. การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ พบว่า ชาวบ้าน รอส.และผู้ประกอบการจะทำการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐผ่านแกนนำของสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งบุคคลสำคัญในคณะทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 ตำบล คือ เลขาธิการสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์ อดีตรองประธานสหภาพแรงงานแห่งชาติของธนาคารกสิกรไทย ซึ่งเป็นบุคคลอยู่ในพื้นที่ รอส. และมีแกนนำชาวบ้านบางคนได้สอบถามโดยตรงถึงอธิบดีกรมป่าไม้ ถึงความคืบหน้าของการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน

3. การประท้วงอำนาจรัฐ พบว่า ชาวบ้านรอส.รวมทั้งผู้ประกอบการได้ทำการปิดถนนประท้วงไม่ให้ทหารเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจลงมาจากบ้านเล่าก์ ตำบลสะเดาะพง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เนื่องจากชาวบ้านถูกจับกุมจากกรณีชาวบ้านสร้างรีสอร์ตในที่ดิน รอส. ซึ่งทหารมองว่าชาวบ้านบุกรุกและใช้ดินรอส. ผิดวัตถุประสงค์กล่าวคือจะสร้างรีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศในที่ดิน รอส. ไม่ได้

4. การร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติหรือความผูกพันในทางสร้างสรรค์ เพื่อเบียดแย่งพื้นที่มาเป็นของประชาชน พบว่า มีสภาองค์กรชุมชนตำบล ทั้ง 4 สภา คือสภาองค์กรชุมชนตำบลสะเดาะพง สภาองค์กรชุมชนตำบลริมสีม่วง สภาองค์กรชุมชนตำบลเขาค้อ และสภาองค์กรชุมชนตำบลหนองแม่นา เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาที่ดิน รอส. ซึ่งสภาองค์กรชุมชนตำบลได้เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านรอส.เมื่อปี พ.ศ. 2555 ในขณะที่ชาวบ้านรอส. ได้ต่อสู้เกี่ยวกับปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่รอส. มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2534 และเงียบหายไป ผลของงานดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 ตำบล คือ ได้มีการร่วมมือกันทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันจับพิกัดด้วยระบบ GPS เพื่อรังวัดที่ดิน รอส. ทุกแปลงให้เป็นฐานข้อมูลปัจจุบัน และใช้เป็นฐานข้อมูลในการร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติปัญหาที่ดิน รอส. ในขณะนี้ และการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินโดยสภาองค์กรชุมชนในพื้นที่ รอส. เป็นต้นแบบของการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของภาคเหนือในปัจจุบัน

5. อารยะขัดขืน พบว่า ชาวบ้านได้ทำการก่อสร้างรีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศขึ้นในที่ดิน รอส. รวมทั้งชาวบ้านได้ขายที่ดิน รอส. ให้กับนายทุนหรือผู้ประกอบการเพื่อสร้างรีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ผิดต่อเงื่อนไขของการใช้ที่ดินรอส. ซึ่งกองทัพอากาศที่ 3 สามารถเพิกถอนสิทธิของ รอส. ได้เมื่อชาวบ้านทำผิดเงื่อนไขของการใช้ที่ดิน รอส. โดยที่ดิน รอส. มีไว้เพื่อทำการเกษตร ตลอดจน ชาวบ้านได้อารยะขัดขืนอำนาจรัฐโดยปิดล้อมทหารเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ให้ลงมาจากเขาเล่ากั ตำบลสะเดาะพง ในกรณีที่ทหารและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้นำกำลังตำรวจเข้าไปจับกุมชาวบ้านที่กำลังก่อสร้างรีสอร์ตในที่ดิน รอส. เนื่องจากเหตุผลความจำเป็นในการครองชีพ ทั้งนี้การทำอาชีพเกษตรกรรมตามข้อตกลงของหนังสือรับรองสิทธิในที่ดิน รอส. ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้สินของตนเองได้เพราะราคาผลผลิตจากการเกษตรไม่แน่นอนและราคาต่ำทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการครองชีพและชำระหนี้ แต่การสร้างรีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศทำให้มีรายได้มากพอที่จะชำระหนี้ได้ทั้งหมดจึงเป็นสาเหตุของการอารยะขัดขืนต่อข้อตกลงและต่อกฎหมายของรัฐ

6. การสานเสวนา พบว่า ชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการในพื้นที่รอส. ต่างมีปัญหาเหมือนกัน คือ ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินรอส. ไม่ว่าจะเป็นปัญหาขาดความมั่นคงในที่ดินทำกินของตนเอง ถูกกรูกรานจากทหาร จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และตำรวจ รวมถึงการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนที่ดิน รอส. ทั้งหมดทั้ง 4 ตำบลในปี พ.ศ. 2529 อันเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านและผู้ประกอบการในพื้นที่ รอส. ได้มีการประสานความร่วมมือกัน โดยได้มีการนัดหมายเพื่อการสานเสวนาร่วมกันผ่านเลขานุการสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมทั้งประธานเครือข่ายประชาสังคมจังหวัดเพชรบูรณ์ สมาชิกสภาพัฒนาการเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์ และอดีตนายอำเภอเขาค้อ รวมทั้งรองประธานเครือข่ายประชาสังคม จังหวัดเพชรบูรณ์ และประธานสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้ง 3 ท่านนี้มีที่ดินของตนเองอยู่ในพื้นที่รอส. จึงเป็นพลังสำคัญในการประสาน ความร่วมมือกัน เพื่อการสานเสวนาหาทางออกเกี่ยวกับปัญหาที่ดิน รอส.

7. การสนับสนุนจากสื่อมวลชนนักการเมือง ผู้มีอิทธิพลในพื้นที่นี้ (กลุ่มอิทธิพล) กลุ่มพ่อค้า แม่ค้า นักธุรกิจ (กลุ่มผลประโยชน์) และบุคคลสำคัญในพื้นที่ ในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน

พบว่า สื่อมวลชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในพื้นที่ รอส. คือ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น (เพชรบูรณ์โพสต์) ของนายกสมาคมนักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์คนปัจจุบัน และเป็นหนึ่งในคณะทำงานของเครือข่ายประชาสังคม จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมทั้งสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ที่สร้างความไม่พึงพอใจแก่ชาวบ้านรอส. อย่างมากเพราะเสนอข่าวโจมตีชาวบ้าน รอส. แต่เสนอข่าวเข้าข้างทหารและป่าไม้ พื้นที่รอส. ไม่มีนักการเมือง กลุ่มอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้องในรูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ รอส. มีแต่ผู้ประกอบการ(เจ้าของรีสอร์ต/บ้านพักตากอากาศ)สนับสนุนการทำงานของสภาองค์กรชุมชนตำบล เพื่อจับพิกัดด้วยระบบ GPS เพื่อการรังวัดที่ดิน รอส. ทุกแปลงตามผู้ถือครองจริงในปัจจุบันเพื่อให้มีฐานข้อมูลในการเจรจากับรัฐในการแก้ไขปัญหาที่ดินรอส.

ส่วนบุคคลหรือองค์กรสำคัญที่เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่รอส. คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 ตำบล โดยมีเลขานุการสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นผู้จัดระบบในการทำงานร่วมกันของทั้ง 4 สภาฯ ตลอดจนนายอำเภอเขาค้อ ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ ตัวแทนทหารจากกองทัพอากาศที่ 3 ที่ดูแลที่ดินรอส. หัวหน้าสำนักงานป่าไม้จังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลที่ดินรอส. และทนายความของชาวบ้านรอส. ซึ่งเป็นบุคคลผู้ให้คำปรึกษาและช่วยเหลือชาวบ้านหรือคดีความมาตั้งแต่เริ่มแรกของปัญหาที่ดินรอส. รวมทั้งผู้ประกอบการซึ่งเป็นเจ้าของ รีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศ นอกจากนี้คำสั่ง คสช.ที่ 66/2557 มีผลอย่างมากที่ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ และนายอำเภอเขาค้อร่วมมือกับชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการในการฟื้นฟูพื้นที่รอส. แก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่แห่งนี้

8. ความสามารถในการเจรจาต่อรอง

8.1 ด้านบุคลิกภาพ พบว่า แกนนำทุกคนจะมีความมั่นใจในตนเอง กล้าพูดกล้าคุย ฉะฉาน มั่นมั่น เอาจริง เอาใจ และมีความรับผิดชอบ

8.2 ด้านความรู้ความสามารถ พบว่า ชาวบ้าน รอส. และผู้ประกอบการในพื้นที่รอส. ได้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับที่ดิน รอส. และกฎหมายข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ดิน รอส. จากแกนนำของสภาองค์กรชุมชนตำบล โดยเฉพาะจากเลขานุการ สภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์ คือ เลขานุการสภาองค์กรชุมชนตำบล จังหวัดเพชรบูรณ์ และทนายความของชาวบ้าน รอส. จึงเกิดความร่วมมือกันของแกนนำของสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 ตำบล เพื่อการช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหาที่ดิน รอส. รวมทั้งหาเรื่องใดชาวบ้าน รอส. ไม่มีความรู้ความสามารถ ชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการจะเข้าไปขอความร่วมมือจากผู้รู้เรื่องนั้นมาให้ความช่วยเหลือ และได้รับความร่วมมืออย่างดี

8.3 ด้านสถานะ อำนาจ และทรัพยากรของหน่วยงาน พบว่า หลังจากที่สภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 ตำบล เข้าไปให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ดิน รอส. เข้าใจถึงสถานะภาพของตนเองในสิทธิที่ดินทำกินในพื้นที่ดิน รอส. ทำให้ชาวบ้าน รอส. และผู้ประกอบการมีความเข้าใจสถานะภาพของตนเอง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความรู้ถึงช่องทางในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ ผ่านการให้คำปรึกษาของทนายความประจำกรณีที่ดิน รอส. ความรู้ความเข้าใจเหล่านี้ทำให้ชาวบ้าน รอส. และผู้ประกอบการมีอำนาจในตนเอง รู้จักอำนาจในตนเอง ในการต่อสู้ ในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนในพื้นที่รอส. มีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถด้าน GPS คือ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเขาค้อและมีผู้รู้ในการออกแบบแผนที่ที่ดินทำกินผ่านคอมพิวเตอร์ คือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านริมสีม่วงเข้ามาช่วยเหลือในการจัดทำแผนผัง แผนที่ในช่วงจับพิกัดด้วย GPS เพื่อรังวัดที่ดินทุกแปลงในพื้นที่รอส. ส่วนทรัพยากรทางการเงินในการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่ รอส. จะได้รับมาจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนและใช้จ่ายงบประมาณผ่านสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 สภา รวมทั้งชาวบ้านและผู้ประกอบการได้ร่วมกันลงขันเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมในช่วงการจับพิกัด GPS เพื่อการรังวัด ให้มีฐานข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน ในการเจรจาต่อรอง เพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินรอส. ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการในพื้นที่รอส. ไม่มีฐานข้อมูลเหล่านี้ในการพูดคุยในการเจรจาต่อรองกับรัฐเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินรอส.

9. จำนวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินไปปฏิบัติ พบว่า หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินไปปฏิบัติ ในกรณีที่ดิน รอส. คือ สภาองค์กรชุมชนตำบล สะเดาพะวง สภาองค์กรชุมชนตำบลริมสีม่วง สภาองค์กรชุมชนตำบลเขาค้อ และสภาองค์กรชุมชนตำบลหนองแม่นา รวมทั้งนายอำเภอเขาค้อ ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ ป่าไม้จังหวัดเพชรบูรณ์ กองทัพอากาศที่ 3 ชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการในพื้นที่ รอส. คือบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินรอส. ไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

10. การนำแนวทางแก้ไขปัญหาดินทำกินไปสู่การปฏิบัติ พบว่า การนำแนวทางแก้ไขปัญหาดินทำกินไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่รอส. ในขณะนี้คือ ชาวบ้านรอส. และผู้ประกอบการในพื้นที่รอส. กำลังรอให้กรมป่าไม้รับคืนที่ดินจากกองทัพอากาศที่ 3 และสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้ง 4 สภา หรือ อบต. จึงจะดำเนินการขอใช้ที่ดิน รอส. จากกรมป่าไม้เป็นลำดับต่อไป รวมทั้ง ต้องการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ออกหนังสือรับรองสิทธิการเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือหนังสือรับรองสิทธิทำกินโดยเสียภาษีให้กับภาครัฐให้กับรอส. รวมทั้งผู้ประกอบการในพื้นที่รอส. ทุกแปลงเป็นลำดับต่อไป

5. สรุปและเสนอแนะ

5.1 สรุป ผลการวิจัยข้างต้นผู้วิจัยขอสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 1 ภาพสรุปผลของการวิจัย

5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

5.2.1 ควรยกเลิกเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาปางก่อและป่าวังชมพู เนื่องจากรัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติทับซ้อนที่ดินรอส. ทั้งหมดทั้ง 4 ตำบล คือ ตำบลสะเดาะพง ตำบลริมสีม่วง ตำบลเขาค้อ และตำบลหนองแม่นา เนื่องจากที่ดินรอส. กองทัพอากาศที่ 3 ได้ขอใช้ที่ดินแห่งนี้จากกรมป่าไม้เพื่อยุทธศาสตร์ทางทหารในการสู้รบกับคอมมิวนิสต์อยู่ก่อนแล้วเมื่อปี พ.ศ.2520 ในขณะที่รัฐประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาปางก่อและป่าวังชมพูเมื่อปี พ.ศ.2529

ลำดับต่อจากนั้น รัฐควรประกาศพื้นที่รอส. ทั้งหมดเป็นที่ดินป่าเสื่อมโทรมแทน เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่รอส. ทั้ง 4 ตำบลไม่มีป่าหลงเหลืออยู่แล้ว หลังจากประกาศยกเลิกเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาปางก่อและป่าวังชมพูเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมสามารถออกเอกสารสิทธิเป็นสปก. หรือเอกสารสิทธิในรูปแบบอื่นตามมา

5.2.2 กรมป่าไม้ ควรรับคืนที่ดินที่กองทัพอากาศที่ 3 โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ทำหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อคืนที่ดินรอส. ให้กับกรมป่าไม้นั้น เพื่อชาวบ้านจะได้ขออนุญาตใช้ที่ดินทำกินอย่างถูกต้องตาม พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติมาตรา 16 ต่อไป

5.2.3 รัฐควรออกเอกสารสิทธิอยู่อาศัยและทำกินให้กับราษฎรในพื้นที่รอส. โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ ร่วมกับหัวหน้าสำนักงานที่ดินจังหวัดเพชรบูรณ์ และหัวหน้าสำนักงานป่าไม้จังหวัดเพชรบูรณ์ และกำนันในพื้นที่ ควรร่วมกันลงนามใน “หนังสือรับรองสิทธิทำกิน” ให้กับชาวบ้านในพื้นที่รอส. ซึ่งชาวบ้านยินดีเสียภาษีให้รัฐ เพื่อชาวบ้านจะได้มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินที่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งเป็นความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่รอส. คือ พวกเขาต้องการอยู่อย่างถูกกฎหมายและยินดีเสียภาษีที่ดินให้รัฐ

5.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

5.3.1 การทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง “กระบวนการแก้ไขกฎหมาย หรือแก้ไขนโยบายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาดินทำกินของรัฐ” ด้วยการวิจัยคุณภาพ ใช้เครื่องมือการวิจัย คือ การวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงอุปนัย และการวิเคราะห์เนื้อหา

5.3.2 การทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยเรื่อง “แนวคิดทางการเมืองของ NGO และแกนนำชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาดินทำกิน” ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือการวิจัยคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงอุปนัย

6. กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ดร.สุชาติ ศรียารัตนย์ ประธานที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปันตบแต่ง และรองศาสตราจารย์ ดร.จุมพล หนีมพานิช อาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง ขอขอบคุณแกนนำชาวบ้านรอส. รวมทั้ง NGO ทนายความ นายอำเภอเขาค้อ และผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ ตลอดจนผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนที่ไม่อาจกล่าวถึงได้ครบทุกคนในที่นี้ ซึ่งเป็นมิตรและให้ความร่วมมืออย่างดีกับผู้วิจัย ทำให้กระบวนการวิจัยในพื้นที่รอส.สำเร็จด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

7. เอกสารอ้างอิง

- [1] ฤกษ์ ศรีอินทร์สุทธิ. (2555). การเมืองภาคพลเมืองกับคุณภาพการจัดทำแผนพัฒนา 3 ปี ขององค์การบริหารส่วนตำบลขุนศรี อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [2] กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2557). แผนแม่บท แก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้, การบุกรุกที่ดินของรัฐ และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : เอกสารอัดสำเนา.
- [3] ขบวนการการเมืองภาคพลเมือง: ความวุ่นวายของเสรีประชาธิปไตย. (2552). กรกฎาคม 25-26. สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า 17.
- [4] งามพิศ สัตย์สงวน. (2547). การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 5) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [5] จงจิตร ปิ่นแก้ว. (2552). “การใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกินที่ได้รับการจัดสรรจากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- [6] จิตติมา ผลเวก. (บรรณาธิการ, 2553). ผืนดินแห่งชีวิต. นนทบุรี: เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน.
- [7] จุมพล หนิมพานิช. (2550). การวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [8] _____. (2554). การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ มุมมองในทัศนะทางรัฐศาสตร์ การเมือง และรัฐประศาสนศาสตร์ การบริหาร และกรณีศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [9] ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2549). อารยะขัดขืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- [11] ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2552). การเมืองภาคพลเมือง บทวิเคราะห์แนวคิดและปฏิบัติการทำทนายอำนาจ การเมืองในระบบตัวแทน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- [13] เดวิด แมทธิวส์. (2552). การเมืองภาคพลเมือง. (วันชัย วัฒนศัพท์, ผู้แปล). ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท.
- [15] นริศร ทองธิราช. (2550). นโยบายของรัฐกับปัญหาที่ดินของเกษตรกร : กรณีศึกษา การแก้ไขปัญหาเกษตรกรที่จังหวัดสกลนคร. ดุษฎีนิพนธ์ ปรัชญาดุสิตนิพนธ์ (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- [16] นเรศ อารังพิทยคุณ. (2548). การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินตามมติคณะรัฐมนตรีกับผลทางการเมืองที่เกิดขึ้นตามมา: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- [17] ประชา สุทธิวราร. (2544). แนวทางการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์และที่ดินของรัฐ : ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่เขตประเวศกรุงเทพมหานคร. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตสาขาการบริหารทั่วไป, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยบูรพา.
- [18] ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2541). การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัยชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นตำรับ.
- [19] _____. (2551). ก่อนภาคประชาชนล่มสลาย. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- [20] _____. (2552). กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม. เชียงใหม่: มีดีไซด์เชียงใหม่.
- [21] ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2551). ประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ในบริบทปัญหาประชาธิปไตยแบบตัวแทน. ใน ก้าว(ไม่)พ้นประชานิยมแสวงหาประชาธิปไตย. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (บรรณาธิการ). เศรษฐศาสตร์การเมือง(เพื่อชุมชน), (ฉบับที่ 30), 9-66.
- [22] ผู้นำเครือข่ายภาคพลเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์. (2555). ข้อเสนอเวทีสมัชชาประชาธิปไตยชุมชนจังหวัดเพชรบูรณ์. เพชรบูรณ์. (เอกสารอัดสำเนา).
- [23] พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. (2556). โฉนดชุมชนจินตภาพที่จับต้องได้. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน, เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [24] รวีวรรณ ชินะตระกูล. (2544). การวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: มิตรภาพการพิมพ์และสื่อดิจิทัล.
- [25] เสกสรร ประเสริฐกุล. (2548). การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.
- [26] _____. (2552). การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษา.

- [27] _____. (2553). การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- [28] สุรางค์ จันทวานิช. (2548) วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 13) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [29] องค์การบริหารส่วนตำบลเขาค้อ. (ม.ป.ป.). สภาพทั่วไป. ค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2555 จาก <http://www.khaokho.go.th/system/showdata.asp?TID=531>
- [30] องค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย. (2555). ประวัติชุมชนมั่งบ้านเข็กน้อย. จังหวัดเพชรบูรณ์, ม.ป.ท.
- [31] องค์การบริหารส่วนตำบลปากช่อง. (2555). ข้อมูลองค์การบริหารส่วนตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์. เพชรบูรณ์. (เอกสารอัดสำเนา)
- [32] Denzin K. Norman and Lincoln S. Yvonna. (2000). Handbook of Qualitative Research. 2nd.ed, USA. Printed in the United States of America.
- [33] Davis, Gerald f., McAdam, Doug., Richard, William., Mayer, Scott., and Zald, Nathan. (2005). Social Movements and Organization Theory. New York: Cambridge University press.
- [34] Fischer, F., Miller, J.G., & Sidney. S.M. (2007). *Handbook of Public Policy Analysis: Theoty, Politics, and Methods*. United States of America: Taylor&Frencis Group.
- [35] Mathews, David. (1999). Politics for People. Finding a responsible Public Voice. 2nd edition. University of Illinois Press.
- [36] Porta, Donatella Della., and Diani, Mario. (2006). Social movements : an introduction. 2nd.ed, USA.: Blackwell Publishing.
- [37] Quill, Lawrence. (2009). Civil Disobedience (Un) Common Sense in Mass Democracies. New York ; Great Britain by CPI Antony Rowe, Chippenham and Eastbourne.
- [38] Walsh, K. Sharon and Asch D. Evely. (2005). Civil Disobedience A wadsworth Case boo in Argument. USA.: the United States of America.